

Han Sarayı'nın
Harem kısmı-
Bahçesaray /
Kırım

a.mlf., *Kırım* (trc. Kemal Ortaylı), Ankara 1970; V. D. Smirnov, *Krimskoje Khanstvo pod verkhovenstvom otomanskoy portı do načala, XVIII. veka, Odessa 1887; a.mlf., Krimskoje hanstvo pot verhovenstvom otomanskoe portı v XVIII stoletie, Odessa 1889; Halim Giray, Gülbün-i Hânân, İstanbul 1327, s. 16, 46, 52, 63, 97; F. Wertheimer, *Durch Ukraine und Krim*, Stuttgart 1918; Cafer Seidahmet [Kırimer], *La Crimée*, Lausanne 1921; P. Nikolskiy, *Bağçesaray Medeni Tarihi Ekskursiyaları* (trc. Arif Hakim), Akmescit 1924; Bodaninskiy, *Arkeoloğičeskoye i Etnografičeskoye Zvoçeniya Tatar v Krimu*, Simferopol 1930; A. L. Jacobson, *Srednevekoviy Krim*, Moskva 1964; Remmal Hoca, *Tarih-i Sâhib Giray Hân* (haz. Özalp Gökbilgin), Ankara 1973; Oktay Aslanapa, *Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk Eserleri*, İstanbul 1979, s. 25-27, rs. 20-26, çizim 6; a.mlf., "Kırım'da Türk Eserleri", *Emel*, sy. 135, İstanbul 1983, s. 39-43; Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi: Osmanlı Dönemi*, İstanbul 1988, s. 126-127; *Bahçisarayskiy istoriko-kulturniy zapovednik* (ed. Yu.M. Mogariçev), Akmescit 1995; Manstein, "Opisanie Bahçisarayskago dvortsa", *Oteçestvennıe zapiski*, XIX/31, Moskva 1824, s. 75-84; v.Münnich, "Opisanie dvortsa hana krimskago i stolıcnagıo ego goroda Bahçisaraya, üçinennoe, po prikazu grafa Miniha, kapitanom Manşteynom", *Oteçestvennıe zapiski*, XIX/51, Moskva 1824, s. 75-100; Markeviç, "Arseniı İvanoviç Markeviç k istorii hanskago Bahçisarayskago dvortsa", *Izvestiya tavrıçeskoy uçoynoı arhiunoı komissii*, XXVII (1893), s. 130-176; N. Ginsburg, "Omer pri dvomiy şivopisets i, dekorator krımskiñ hanov Selamet i Krim Gireyev", *Sredi Kolleksionerov*, sy. 1-2 (1924), s. 22-27; N. Ernst, "Bahçisarayskiy hanskiy dvoret i arhitektor vel. kn. İvana III. frıyazin Aleviz Noviy", *Izvestiya tavrıçeskago obşçestva istorii, arheologii i etnografii*, II, Akmescit 1928, s. 39-54; P. Keuler, "Le khanat de Crimée en mai 1607 vu par un voyageur français", *Cahiers du monde russe et soviétique*, XII/3, Paris 1971, s. 316-326; W. Barthold, "Bahçesaray", *IA*, II, 226; B. Spuler, "Baghce Saray", *EI²* (Ing.), I, 893; V. S. Bakulin, "Bakhchisarai", *GSE*, III, 14.*

NICOLE KAÑÇAL-FERRARI

HANÂBİLE

(bk. HANBELÎ MEZHEBİ).

HANBALIK

**Büyük Moğol İmparatorluğu'nun
1264-1368 yılları arasındaki
başşehri.**

1260'ta büyük kağan ilân edilen ve arkasından Sung hânedanını yıkarak Kuzey Çin topraklarını ele geçiren Kubilay Han 1264 yılında idare merkezini, kendilerinin Hanbalık (han şehri) dedikleri Çin hükümdarlarının oturduğu Chung-tu'ya (İslâm kaynaklarında Çümkdü [چونگدو], Pekin) nakletti. Burada üç yıl oturduktan sonra şehrin kuzeydoğusunda yeni bir şehir kurdu ve buna Yeni Hanbalık (Çin kaynaklarında Ta-tu "büyük saray", Avrupa kaynaklarında "Tatar şehri") denildi. Şehrin kurulmasında iki ünlü müslüman mimar görev almış, Orta Asyalı olduğu sanılan İhtiyârüddin adlı bir diğer müslüman da sarayın inşasında ustabaşılık yapmıştı. Kubilay Han, Tsia-tung (Zeytün) gibi önemli şehirlerden Hanbalık'a kadar uzanan ve "imparator kanalları" denilen, gemilerle yolculuk yapmaya ve yük taşımaya uygun geniş kanallar açtırmıştı. İbn Battûta 1345'te Hanbalık'a gemiyle gittiğini ve dünyanın en büyük şehirlerinden biri olarak nitelendirdiği bu şehrin planının Çin şehirlerinden farklı olduğunu kaydeder (*Rihle*, s. 642). Marco Polo (ö. 1324) ve diğer Batılı seyahatçiler de şehrin yapısından ve planının düzgünlüğünden bahsetmişlerdir.

Tam bir kare biçiminde olan şehrin etrafını uzunluğu 40 kilometreye yaklaşan surlar çeviriyordu. Birbirini dik açı ile kesen düzgün sokakların her iki tarafında çeşitli malların satıldığı dükkânlar ve tezgâhlar bulunmaktaydı. Sokakların arasında kalan kare alanlarda bir ev, avlu ve bir bahçe yer alıyordu. Kare planlı şehrin etrafını çeviren surların her yönde üçer adet

olmak üzere toplam on iki kapısı vardı. Köşelerde ve kapıların üzerinde birer burç bulunuyor ve bunlarda şehrin korunması için kullanılan silâhlar saklanıyordu; kapılarda da çok sayıda asker nöbet bekliyordu. Kubilay Han burada, Çinli ve müslüman âlimler tarafından idare edilen iki de rasathâne yaptırmıştı. Marco Polo'nun bildirdiğine göre şehirde 1.100.000 kişi yaşıyor ve sur kapılarından içeri günde 1000 araba yükü ham ipek giriyordu. Batılı ziyaretçilerden rahip Odoric de Pordenone de (ö. 1331) bu şehrin planının güzelliğini anlatır.

Moğollar'ın Hanbalık'ı başşehir yapmasının sebebi Çin'in tamamını ele geçirmeyi ideal edinmeleri, mevkiin Moğolistan'a yakınlığı ve belki de daha önce Moğol asıllı Liao Devleti zamanında önem kazanmış olmasıdır. Kubilay Hanbalık'ı muazzam bir idare merkezi haline getirmeyi planlamış ve bunu Çin'in o zamana kadar görmediği biçimde büyük bir ihtişama başarmıştı. Buna rağmen kendisi yalnız kışın burada oturur, yazları 250 km. kuzeydeki Dolon-nor bölgesinde bulunan yazlık sarayında geçirirdi.

Hanbalık şehrinin kuzeyinde, ahalişi Batı Türkistan'daki Semerkant yöresinden geldiği için bu adla anılan müslüman göçmenlerin kurduğu bir kasaba vardı. Buradaki müslümanlara saygı gösterildiği gibi Hanbalık'ta da müslüman âlim ve idarecilerin büyük bir nüfuz ve itibarı vardı. Meselâ İbn Battûta'yı ağırlayan Şeyh Burhâneddin es-Sâğırıcî, Hint hükümdarlarından birinin 40.000 dinar gönderip kendisini ülkesine davet etmesine rağmen bu teklifi kabul etmemiş ve taşıdığı "sadr-ı cihân" unvanı altında yakın ilgisini gördüğü Moğol hanının yanında Hanbalık'ta kalmayı tercih etmişti (İbn Battûta, s. 643). Ayrıca Mahmud Yalavaç da Kuzey Çin'in genel valisi sıfatıyla Hanbalık'ta yaşamış, Ahmed Benâkitî (Fenâketî) ise 652'de (1254) öldürülünceye kadar başvezir sıfatıyla Hanbalık'ta bulunmuştu.

Çin'deki Moğol hâkimiyetinin 1368'de sona ermesinden sonra Pekin şehri uzun süre Hanbalık adıyla anılmaya devam etmiştir. Timurlu hükümdarı Şâhruh'un Çin'e gönderdiği elçilik heyetinin raporunda bu şehirden Hanbalık olarak bahsedilmektedir (Abdürrezzâk es-Semerkandî, s. 510). XVIII. yüzyılda Kâşgar'da yazılmış anonim bir tarih kitabında da Hanbalık söz konusu edilir. XIV ve XV. yüzyıl

Batı kaynaklarında ise şehrin adına "Cambaluc" yazılışıyla rastlanır.

Hanbalık'a ait hâtıralarını destanlarında hâlâ yaşatan Moğollar'ın Pekin'de bıraktıkları eserlerden bazı harabeler günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlar arasında, Marco Polo'nun Farsça Pul-i Sengîn adıyla zikrettiği Lao-ku-ch'ia Köprüsü (Fou-chen demiryolu köprüsünün yanındaki taş köprü) en önemli olanıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sung Lien – Wang Wei, *Yüan Shih*, Taipei 1977, IV, 57, 81, 105, 127, 147, 231; LVIII, 1347; Reşîdüddin, *Câmi'ü'l-tevârih* (nşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1338 hş., I, 641, 642, 643, 650, 651, 653, 654, 655, 657, 658, 659; İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dârü Sâdir), s. 42, 642-643; D'Ohsson, *Histoire de mongols, depuis Tchinguiz jusqu'à Timour ou Tamerlan*, La Haye-Amsterdam 1834-35; E. Bretschneider, *Recherches sur Pekin*, Paris 1907, s. 52, 84; a.mlf., *Medieval Researches*, London 1967, I, 236, 248, 270, 271, 272; H. Cordier, *Histoire de la Chine*, Paris 1920, II, 282, 283, 284, 285, 286; H. Yule, *Travels of Marco Polo*, London 1931, I, 108, 262; A. Vissiere, *Recherches sur les musulmans chinois*, Paris 1941; Abdürrezâk es-Semerkindî, *Ma'la'u's-sa'deyn* (nşr. Muhammed Şâfiî), Lahor 1941, s. 510; P. Peliot, *Notes on Marco Polo*, Paris 1959; Zeki Velîdî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş* (İstanbul 1946), İstanbul 1981, s. 136, 137, 138; a.mlf., "Hanbalık", *IA*, V/1, s. 208-209; Lin Yu-tang, *Pekin Imperial*, Paris 1961, s. 62, 206, 207, 208; Bahaeddin Ögel, *Sino-Turcica*, Taipei 1964, s. 192-204, 354, 356, 358, 359; Barthold, *Türksistan*, s. 478-482; a.mlf., "Khanbalık", *EI*² (ing.), IV, 1020; Ömer Güngören, *Marco Polo'nun Gezileri Kitabı*, İstanbul 1985, s. 89, 90; Ahmet Temir, *Moğolların Gizli Tarihi*, Ankara 1986, s. 173, 174, 185, 195, 231, 252, 263, 273; W. Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara 1987, s. 259, 260, 262; M. Rossabi, *Khubilai Khan His Life and Times*, Berkeley-California 1988, tür.yer.; F. Herbert, "Seng-ge, das Leben eines uigurischen Staatsbeamten", *Sinica*, XVIII, Leiden 1942, s. 9 vd.; Hsiao Ch'i-ch'ing, "Yüan-tai-te-su wei chih-tu", *Pien-cheng-yen-chiosuo-nien-pao*, nr. 4, Taipei 1973, s. 43-96; R. Rahmeti Arat, "Kubilya", *IA*, VI, 948-949.

AHMET TAŞAĞIL

HANBEL b. İŞHAK

(حنبل بن إسحاق)

Ebû Ali Hanbel b. İshâk
b. Hanbel eş-Şeybânî
(ö. 273/886)

Ahmed b. Hanbel'in amcasının oğlu,
muhaddis ve fakih.

193 (809) yılında doğdu. Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Affân b. Müslim, Süleyman b. Harb, Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî, Ali b. Ca'd

ve Ahmed b. Hanbel gibi muhaddislerden hadis tahsil etti; fıkıh ve tarih ilimlerinde de söz sahibi oldu. Kendisinden Ebû Bekir el-Hallâl, Ebû'l-Kâsım el-Begavî, İbn Sâid el-Hâşimî, Muhammed b. Mahled, Ebû Ca'fer İbnü'l-Bahterî ve Ebû Amr İbnü's-Semmâk gibi muhaddisler rivayette bulundular. Ahmed b. Hanbel'in amcazadesi olması sebebiyle onun evinde ve ilim meclislerinde daha çok bulundu ve fikhî görüşlerini tesbit etti. İbn Hanbel'in hayatıyla ilgili hususların önemli bir kısmı kendisinden rivayet edilmiştir. Hanbel b. İshak, Ahmed b. Hanbel'den duyarak kaleme aldığı bazı dinî meseleler (mesâil) için tek kaynaktır. Özellikle mihne* olayı esnasında Ahmed b. Hanbel'in talebelerle görüşmesi ve onlara hadis rivayet etmesi yasaklandığı sıralarda iki oğlu Sâlih ve Abdullah ile Hanbel b. İshak onun yegâne öğrencileri oldular ve beş yıl kadar süren bu dönemde *el-Müsned*'inin tamamını kendisinden okudular. Hanbel b. İshak'ın belirttiğine göre *el-Müsned*'in tamamını ondan sadece bu üçü okumuştur (İbnü'l-İmâd, II, 163). Ahmed b. Hanbel gibi son derece mütevazı bir hayat süren İbn İshak, Bağdat'ta yaşamakla beraber zaman zaman Bağdat yakınlarındaki Ukberâ ve Vâsıt'a giderek hocasından derlediği "mesâil"i rivayet etti. Güvenilir bir hadis âlimi olduğu belirtilen Hanbel b. İshak Cemâziyelevvel 273'te (Ekim 886) Vâsıt'ta vefat etti. Kaynaklarda, onun Ubeydullah veya Abdullah adlı bir oğlunun kendisinden rivayette bulunduğu zikredilmektedir.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Fiten*. Zehebî'nin dördüncü cüzünü okuduğunu söylediği (*Târîhu'l-İslâm*, s. 343) eserin bir bölümü Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Mecmua, nr. 38/4, vr. 44^a-57^b). 2. *Mihnetü İbn Hanbel (Zikru Mihneti'l-İmâm Ahmed b. Hanbel)*. Bir nüshası Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de kayıtlı olan eser (Mecmua, nr. 48/4, ikinci kısım, vr. 90-108) Muhammed Nağş tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1397/1977). 3. *Cüz*². Hanbel b. İshak'ın rivayet ettiği hadisleri ihtiva eden eserin nüshaları Dârü'l-kütübi'l-Misriyye'de (nr. 19142 b. [mecmua içinde]) ve Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'dedir (Mecmua, nr. 34, vr. 194^a-216^b). Millet Kütüphanesi'nde bulunan (Feyzullah Efendi, nr. 2169, vr. 126^a-134^b) ve talebesi Ebû Amr İbnü's-Semmâk tarafından rivayet edilen *el-Fevâ'id fi'l-hadis* adlı risâle de muhtemelen aynı cüzdür. 4. *Târîh*. Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn gibi muhaddislerden bahsettiği ve hadis

râvilerinin durumunu incelediği kaydedilen eserden (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 287; a.mlf., *el-Câmi' li-aḥlâkı'r-râvî*, II, 274) Zehebî faydalanmıştır (*A'lamü'n-nübelâ*², XIII, 51; *Târîhu'l-İslâm*, s. 343). Hanbel b. İshak'ın, Ahmed b. Hanbel'in fetva ve görüşlerini derlediği "Mesâ'il"inin günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 286-287; a.mlf., *el-Câmi' li-aḥlâkı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* (nşr. Muhammed Accâc el-Hatîb), Beyrut 1412/1991, II, 274; İbn Ebû Ya'lâ, *Ṭabaḳâtü'l-Hanâbile*, I, 143-145; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 89; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 600-601; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*², XIII, 51-53; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 261-280*, s. 343; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 70; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 163-164; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 338; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IV, 86-87; Sezgin, *GAS*, I, 507, 510; M. Nâsirüddin el-Elbânî, *Fihrisü maḥḥūḥatü Dâri'l-kütübi'z-Zâhiriyye*, Dimaşk 1390/1970, s. 260; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifin*, I, 395; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 176, dipnot 17.

M. YAŞAR KANDEMİR

HANBELÎ MEZHEBİ

Dört büyük
Sünnî fıkıh mezhebinden biri.

- I. KURULUŞU ve TARİHÇESİ
- II. USULÜ
- III. GENEL KARAKTERİSTİĞİ
- IV. LİTERATÜR

Ahmed b. Hanbel'in görüşleri etrafında oluşan ve ona nisbetle anılan Hanbelî mezhebi, gerek mezhep imamının yaşadığı dönem gerekse mezhepleşme süreci bakımından Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî mezhebinden sonra ortaya çıkmış dördüncü büyük Sünnî mezhebidir. Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve bu mezhebin görüşüyle amel eden kişilere Hanbelî (çoğulu Hanâbile) denilir.

I. KURULUŞU ve TARİHÇESİ

Hanbelî mezhebinin doğuş ve kuruluşunu, gerek II (VIII) ve III. (IX.) yüzyıllarda Hicaz ve Irak bölgelerinde görülen fikir hareketlerinden, fikhî gelişme ve ekolleşmeden ve bu arada gündeme gelen re'y, hadis ve kelâm tartışmalarından, gerekse Ahmed b. Hanbel'in hayat hikâyesinden ve fikrî mücadelelerinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Abbâsiler'in 132 (750) yılında idareyi ele geçirmelerinden Ahmed b. Hanbel'in yaşadığı III. (IX.) yüzyılın ilk yarısına kadar geçen süre içeri-